

Posudek diplomové práce Barbory Šmídové:
Časoprostorové vztahy v dětském vyprávění

Diplomantka se ve své práci zabývá interdisciplinární, přesněji transdisciplinární tematikou. V centru její pozornosti je dětské vyprávění. Podstatou přístupu k tomuto tématu je / měl být hlavně průnik kognitivní a diskurzivní lingvistiky. Původní zadání znělo: zkoumat narativní texty z hlediska kognitivní lingvistiky. Tuto formulaci obsahuje nejen zadání diplomové práce, ale nacházíme ji i v resumé. Text tedy vzbuzuje očekávání, že diplomantka bude pracovat s pojmy (dětský) jazykový obraz světa (se zaměřením na obraz prostoru a času), kognitivní význam, konotace a s dalšími podstatnými pojmy kognitivní lingvistiky. Nelze říci, že diplomantka toto zaměření opouští, ale kognitivnělingvistické nazírání problematiky je v práci přítomno spíše implicitně, ustupuje teorii naratologie v kontextu diskurzivní psychologie. Na druhé straně je třeba ocenit, že pevné ukotvení práce v diskurzivní psychologii nezbavuje diplomantku vědomí transdisciplinárního přesahu studované tematiky, což je patrné z její snahy o integrování poznatků vývojové psychologie, sociologie a sociolingvistiky, pragmalingvistiky a široce koncipované kognitivní vědy.

Úvodem je třeba říci, že před diplomantkou stál velice nelehký úkol. Již sama problematika dětské řeči je v českém prostředí nedostatečně prozkoumanou oblastí, stále je velkou výzvou pro lingvistiku, ale i pro další obory. I když v posledním desetiletí se začaly objevovat diplomové práce zabývající se dětskou řečí, studium se orientuje na osvojování dětské řeči hlavně v kontextu vývojové psychologie. Za novátorské lze považovat zaměření na vývoj časoprostorových vztahů a zasazení do kontextu diskurzivní psychologie.

Je třeba ocenit, že se kolegyni Šmídové podařilo shromáždit a prostudovat dostupnou domácí a zahraniční literaturu a poznatky nabyté studiem těchto odborných textů z velké části úspěšně uvést do vztahu s vlastním pozorováním. Významným inspiračním zdrojem byla autorce publikace J. Trávníčka. Ta sice vyšla až v průběhu zpracovávání diplomového úkolu, přesto se autorce podařilo na ni reagovat a některá vlastní zjištění korigovat.

V teoretické části autorka vychází hlavně z teorií J. Piageta a L. S. Vygotského, psychologů, kteří jsou považováni za klasiky v oblasti studia dětské řeči. Jejich přístupy již byly mnohokrát komentovány a porovnávány. Často diskutovaná bývá charakteristika tzv. egocentrické řeči. Tou se zabývá i diplomantka. Je škoda, že své srovnání koncepcí obou psychologů neopírá o závěry dalších odborníků, kteří se nad specifiky obou pohledů zamýšleli a komentovali je, opírajíce se o další výzkumy. Je překvapivé, že se diplomantka neodvolává např. na studii O. Šoltyse (srov. Ke vztahu predikace a centrace. SaS, 1986, 47, s. 1-15), když v poděkování uvádí, že s autorem téma své práce konzultovala, dále se nabízí psycholingvistické práce J. Průchy, I. Nebeské a didaktická monografie K. Šebesty. Poslední dva zmiňované tituly B. Šmídová v seznamu literatury uvádí, avšak v souvislosti s uvedenou tematikou je nezmiňuje. Kladně hodnotím zařazení teorie Ch. Caworda, který v těchto souvislostech nebývá příliš zmiňován, přičemž jeho poznatky jsou z hlediska vyjadřování časových a kauzálních souvislostí u dětí relevantní. Ke škodě práce je, že se autorka neopírá o práce D. Slančové, protože zejména její monografie vznikala v prostředí mateřských škol, do něž je diplomantčin výzkum zasazen.

Druhá kapitola je nazvaná Pohled vývojové psychologie – charakteristika dětí. První sukapitola Kritéria výběru dětí působí poněkud nesourodě. Pod tímto názvem bychom očekávali charakteristiku konkrétního vzorku zkoumaných dětí. Autorka zde však osciluje mezi výklady předškolního věku z hlediska vývojové psychologie, které mají sloužit jako zdůvodnění dolní věkové hranice dětí, jež do svého výzkumu zařadila, a empirickými doklady jednotlivých charakteristik dětského vyprávění. Je zřejmé, že tuto hranici autorka zvolila

hlavně proto, že se jedná o klíčový věk vzhledem k nástupu do materské školy. Pokud by autorka chtěla komplexněji pojednat o vývojových změnách, musela by toto členění upřesnit. To platí i pro druhou skupinu dětí zapojených do výzkumu, děti pětileté, které tvoří horní věkovou hranici. V předškolním věku je obvyklé pracovat s „jemnější“ charakteristikou jednotlivých vývojových etap, s rozpětím několika měsíců, srov. např. utváření sémiotické funkce v období 18 - 24 měsíců u J. Piageta či popis vývojových stadií u K. I. Čukovského.

V první kapitole považuji za nejzdařilejší ty výklady, které se nezaměřují na obecné vývojové charakteristiky, kde dochází k jistým zjednodušením, případně nepřesnostem, ale ty, v nichž se autorka soustředí na výklady vnímání a vyjadřování časoprostorových vztahů.

Těžiště teoretické části práce spatřuji ve 3. a 4. kapitole. Škoda, že autorka nezvolila pro 3. kapitolu vhodnější název. Název Filozofický rámec pro zkoumání dětského vyprávění neodpovídá obsahu textu. Východisky jsou zde kognitivistické pojetí příběhu M. Turnera, studium vyprávění pohledem diskurzivních psychologů a tzv. trojí miméze P. Ricoura. Domníváme se tedy, že nelze tyto přístupy považovat za filozofický rámec. Bylo by žádoucí, aby v průběhu obhajoby diplomantka zaujala k této připomínce své stanovisko.

Výklady v obou kapitolách považuji za velmi zdařilé, je z nich patrná autorčina erudice v této odborné oblasti a schopnost analyticko-syntetického uvažování. Do nesnáží se diplomantka dostává pouze tehdy, když projevuje potřebu zasadit problematiku diskurzu do co nejširšího kontextu. Tak si kolegyně Šmídová klade cíle, které překračují možnosti diplomové práce. Některé problémy, které na základě snahy o co nejširší zarámování před ní vyvstávají, překračují možnosti i zkušeného badatele a jejich řešení by vyžadovalo týmovou spolupráci. To se týká např. propojení diskurzivní koncepce s Griceovými konverzačními maximy, zde chybí maxima způsobu, nepřesné formulace poznání, které je podle B. Šmídové vždy kulturně podmíněno jazykem a vylučuje cokoliv univerzálního (srov. s. 29). Je to několik zavádějících formulací: na s. 23-26 se střídavě sblížují a vzdalují kognitivní a diskurzivní přístupy, např. formulace na s. 25n: *Diskurzivní přístup může doplnit ryze kognitivistický přístup o sociální, kulturní a historický kontext*. Subkapitoly 4.1.3.1 - 4.1.3.5 by měly podávat informaci o jednotlivých součástech narativu. Domnívám se, že *showing vs. telling* nelze považovat za součást narativu, ale za různé způsoby vyprávění. Předpokládám, že se k těmto nedostatkům či opomenutím autorka vyjádří během obhajoby.

Za zdařilé a tvůrčí považuji uchopení Jakobsonových jazykových funkcí, zejména zhodnocení významu poznávací a fatické funkce

Empirická část kromě charakteristiky sběru dat obsahuje dvě klíčové kapitoly, z nichž jedna je věnována analýze vyprávění tříletých dětí, druhá analýze vyprávění pětiletých dětí. Autorce se daří téměř všechny teoretické poznatky propojit s empirickými zjištěními a doložit je ukázkami z přepisu auditivních nahrávek. Větší přehlednosti by autorka dosáhla usouvztažením některých opakujících se zjištění. Např. závěry o prekauzálním myšlení, které popisuje Piaget, jsou formulovány na s. 58, aniž by bylo odkázáno na podobné formulace, jež byly uvedeny již na s. 52. Úspěšně se autorce podařilo uvést do vztahu zjištění o slovnědruhovém vývoji dětské slovní zásoby. Čukovského poznatky o počáteční převaze substantiv a postupném nárůstu sloves ilustruje srovnáním vyprávění tříletých a pětiletých dětí.

Shrnutí a závěry práce jsou formulovány srozumitelně a přesvědčivě. Velmi kladně hodnotím náměty pro jazykovou výchovu, které autorka nabízí učitelkám mateřských škol. Pokud by se kolegyně Šmídové podařilo tyto návrhy rozšířit, doporučila bych je k publikování v některém z pedagogických periodik.

Práci uzavírá reprezentativní seznam odborné literatury a přílohy s prepisy auditivních nahrávek. Tento materiál bylo možné využít ještě k dalším analýzám, věrně ilustruje dětskou řeč v dané vývojové fázi.

K práci mám několik ne příliš zásadních připomínek. V jednotlivých formulacích se diplomantka někdy odklání od odborného stylu, je příliš osobní, emotivní, např. již v poděkování a úvodu. Odborná terminologie je někdy potlačena příklonem k popularizační orientaci. Např. na s. 15: *Děti v tomto věku jsou schopny téměř normálně konverzovat.* Zatímco na s. 17 bez bližšího vysvětlení používá velice odbornou terminologii, která počítá s odborně vzdělaným čtenářem. *Těmito zvláštnostmi jsou podle J. Piageta (1966, 2001) prezentismus, egocentrismus, synkretismus, topismus, konkretismus.* Termíny jsou vysvětleny až v empirické části práce. Někdy se v práci setkáváme s termínem *mateřská škola*, místo zavedeného *materášká škola*.

Připomínku, možná subjektivní, mám ke struktuře práce. Na základě obsahu práce očekáváme dvě hlavní části: teoretickou a empirickou, což je u studií, založených na materiálových analýzách obvyklé a náležité. Často se ovšem setkáváme s prolínáním obou částí. Z toho je patrné, že diplomantka má stále na paměti korespondenci teoretických východisek a empirických zjištění, ale tento způsob zpracování textu klade na čtenáře značné nároky.

Překlepy a pravopisné chyby se v práci vyskytují zřídka, např.: s. 11 je dvakrát vedle sebe dvojtečka, na s. 26 je tečka za číslem poznámky, v bibliografických údajích není mezi autorem a rokem vydání práce čárka, jak bývá obvyklé v odborných textech, na s. 34 místo *zkušenosti* je uvedeno *zkušnosti*, na s. 37 je neslabičná předložka na konci řádku v nadpisu, na s. 61 místo *děti* je uvedeno *děti*, na s. 72 se opakuje část textu z s. 71.

V poznámce č. 10 je uveden bibliografický údaj, který není součástí seznamu literatury (Šmídová 2007, s. 95).

Drobné nedostatky se vyskytují i v seznamu odborné literatury, např. chybějící iniciála křestního jména u publikace Metodika jazykové výchovy v předškolním věku, někdy je dvojice autorů oddělena čárkou, jindy pomlčkou, někde nejsou uvedeny strany v případě příspěvků publikovaných v monografiích či sbornících...

V textu je několik formulačních a stylizačních neobratností, např.: na s. 19 první a druhé souvětí posledního odstavce (záměna podmětů), na s. 60 je užit pleonasmus *vyvíjí se v ontogenezi*, na s. 97 v předposledním odstavci způsobuje kumulování genitivních vazeb významovou nejednoznačnost...

Smyslem vytčených nedostatků a vznesených připomínek není znevážení celkové kvality představené práce. Byla bych ráda, aby hodnocení autorka využila jako podněty nejen ke své obhajobě, ale aby ji přivedly k dalšímu precizování odborných stanovisek. Práci považuji za přínosnou z hlediska teoretického i vzhledem ke shromážděnému a analyzovanému materiálu.

Diplomová práce Barbory Šmídové je vhodným podkladem k obhajobě.

Návrh hodnocení: velmi dobře

V Praze 3. 9. 2008

PhDr. Jasňa Pacovská (Šlédrová), CSc.